

Conceptul de „rău” în cultura română și în cea poloneză. Studiu lingvistic asupra construirii, receptării și traducerii ideii de „rău” în versiunile ortodoxe ale *Noului Testament* în limbile română și polonă. Comportamente și atitudini traductologice

Irina-Marinela DEFTU

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

irinadeftu@yahoo.com

Abstract: In this paper I intend to analyze from a comparative perspective the various forms of expression that the Romanian and Polish languages have for one and the same concept – the concept of evil –, trying to explain the etymologies and to motivate the creation of some forms. Thus, in my research from an onomasiological perspective, I will start from the designation, from the content of the thought that is intended to be expressed and that becomes expression in a given language in order to see the continuous changes in the way we express the concept of evil, as well as the motivation behind it.

Given that I will attempt to analyse the concept of evil within two synchronic languages that are not similar, it should be noted that in my approach to defining the conceptual system of evil I have questioned whether there are certain conceptual universals. Both the Romanian and the Polish linguistic communities create their own conceptual system regarding the idea of evil, which they verbalize. Therefore, the concept of evil is not only not universal (the system of description), but it is also not inextricably linked to a language, but to a culture and an environment. The idea of evil is constructed through the various entities that give it form. The forms that give shape to the idea of evil differ according to the imaginary of the symbol-creating culture, the socio-cultural contexts of a language-creating community and the linguistic attitudes of a language community.

The corpus analysed in my research is the Polish editions of the Orthodox version of the biblical text – *Biblia Ekumeniczna to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Przekład Ekumeniczny z języków oryginalnych* (2018) (Wydawnictwa Towarzystwa Biblijnego w Polsce, Warszawa) and *Pismo Święte Nowego Testamentu. Ekumeniczny Przekład Przyjaciół* (2016) (Wydawnictwa M w Polsce, Kraków) - and the Romanian edition of the Orthodox version of the biblical text – *The Bible or The Holy Scripture* (2008) (Publishing House of the Orthodox Biblical Mission Institute, Bucharest).

My intention to investigate the construction, reception and translation of the idea of evil in the Orthodox versions of the New Testament in Romanian and Polish from the perspective of cultural and theological-dogmatic conditioning has a teleological character: the biblical text through the prism of the confessionally delimited biblical tradition, the ecclesiastical tradition in the strict sense – the Orthodox editions of the two cultures – and the Orthodox tradition in the strict sense.

Orthodox versions are characterized by a specific doctrine or teaching of faith, and Orthodox editions in Polish are recent and the lexicon of Orthodox versions of the Bible in Polish has not been systematically and sufficiently researched until now. As Poland has Catholicism as its main religion and Orthodoxy is a minority religion, the need to

Conceptul de „rău” în cultura română și în cea poloneză. Studiu lingvistic asupra construirii, receptării și traducerii ideii de „rău” în versiunile ortodoxe ale *Noului Testament* în limbile română și polonă. Comportamente și atitudini traductologice

lexicalize new concepts in the translation of religious texts becomes imperative, forcing translators to respect the confessional requirements of the organization of the sacred message, perceived and analyzed in the source language, and to offer some new forms of lexicalization in the target language. Translation is therefore a matter of expressive and semantic choice, and the achievement of an ideologically and formally correct translation requires an exacerbated attention to the text. Thus, in the research I will undertake, I will show that there is a close connection between the preference for a particular equivalent and the confessionality of the translators, the biblical message being rendered through the use of certain translation techniques. My research reveals that a close relationship is established between the preference for a particular equivalent and the cultural and theological background of the translators, and that the translation choices reflect the theological training of the translators, but also certain denominational preferences specific to the respective mentality and space and tradition, as well as translation attitudes and behaviours.

Keywords: *comparative analysis, devil, onomasiology, biblical text, translation.*

1. Introducere

În cadrul acestei lucrări îmi propun să analizez dintr-o perspectivă comparativă diversele forme de expresie pe care limba română și cea polonă le au pentru unul și același concept – conceptul de „rău” –, încercând să explic etimologiile și să motivez crearea unor forme. Astfel, în cadrul cercetării mele din perspectivă onomasiologică, voi pleca de la desemnare, de la conținutul gândirii care se dorește a se exprima și care devine expresie într-o limbă determinată pentru a vedea modificările continue în modul în care exprimăm conceptul de „rău”, precum și motivația care stă la baza lui.

Având în vedere faptul că voi încerca să analizez conceptul de „rău” în cadrul a două limbi sincronice neasemănătoare, trebuie menționat faptul că în demersul meu de definire a sistemului conceptual al răului mi-am pus întrebarea dacă există anumite universalii conceptuale. Atât comunitatea lingvistică românească, cât și cea poloneză își creează un sistem conceptual propriu în ceea ce privește ideea de „rău”, pe care o verbalizează. Prin urmare, conceptul de „rău” nu numai că nu este universal (sistemul de descriere), dar nu este nici legat indisolubil de o limbă, ci de o cultură și de un mediu. Ideea de „rău” este construită prin intermediul diferitelor entități care oferă o formă a acesteia. Formele care conferă un contur ideii de „rău” diferă în funcție de imaginarii culturale creatoare de simboluri, de contextele socio-culturale ale unei comunități lingvistice creatoare și de atitudinile lingvistice ale unei comunități lingvistice.

2. Scop

Lexicul versiunilor ortodoxe ale textului biblic în limbile română și mai ales cel în limba polonă nu a fost studiat până în prezent suficient și în mod sistematic din perspectiva condiționărilor culturale și teologic-dogmatice. Astfel, cititorul este conștient de faptul că versiunile ortodoxe ale textului biblic sunt caracterizate de anumite particularități proprii și că aceste caracteristici le disting în mod evident de versiunile catolice sau de versiunile de altă confesiune ale textului biblic.

Conceptul de „rău” în cultura română și în cea poloneză. Studiu lingvistic asupra construirii, receptării și traducerii ideii de „rău” în versiunile ortodoxe ale *Noului Testament* în limbile română și polonă. Comportamente și atitudini traductologice

Studierea versiunilor *Noului Testament* în limbile română și polonă din perspectiva unei condiționări culturale și teologico-dogmatice (versiunile ortodoxe) este importantă, deoarece traducătorii Bibliei, indiferent de spațiul teologic și cultural căruia îi aparțin (Polonia, România, Coreea de Sud etc.), au tendința de a introduce în textul tradus o terminologie specifică unei anumite dogmatici confessionale și să susțină sau să favorizeze, astfel, propriile învățături de credință:

Deși o dogmă creștină nu se bazează pe un singur termen sau pe un singur verset, anumite versete sau concepte s-au dovedit esențiale în economia formulării unor dogme. Odată articulată o anumită dogmă, ea devine un canon de interpretare pentru alte versete și concepte, care ajung să fie traduse în așa fel, încât să se potrivească înțelegerii doctrinare anterioare. Efectul acestui proces de <<armonizare>> este că versete neimportante în susținerea unei dogme devin argumente care o întăresc. Din acest motiv, istoria gândirii creștine se află în strânsă legătură cu interpretarea și traducerea textelor biblice. (Coțac 2015: 27)

Prin urmare, în cadrul cercetării mele mă apropiu de textul neotestamentar cu o grilă de interpretare prealabilă, iar această perspectivă hermeneutică mă va predispuce către o anumită interpretare și o anumită traducere.

3. Metodologia cercetării

Una dintre metodele de analiză pe care o întrebuițăm în cadrul acestui studiului lingvistic asupra construirii și receptării ideii de „rău” în versiunile ortodoxe ale *Noului Testament* în limbile română și polonă este analiza dintr-o perspectivă onomasiologică, care „pleacă de la desemnare, de la <<conținutul gândirii>> care se dorește a se exprima, și care devine expresie într-o limbă determinată” (Coșeriu 2009: 107), opusă analizei semasiologice, pornind de la semnificant (adică pornind de la cuvânt, de la formă pentru a studia sensul și schimbarea sensului cf. Frâncu 2016: 136) pentru a ajunge să cercetăm substanța conținutului.

Analiza lingvistică întreprinsă este una dintr-o perspectivă interlingvistică și contrastivă, unde abordarea comparativă a studiului celor două limbi în contextul observării dinamicii acestora în textul biblic este un studiu critic al celor două limbi „în nenumăratele lor confruntări, interferențe, convergențe și divergențe” (Wandruszka 1972: 3 *apud* Munteanu 2008: 11) și scoate în evidență asemănările și deosebirile importante dintre acestea la nivel lexical, morfologic, fonetic, sintactic, având în vedere inclusiv detectarea universalităților lingvistice, modalitățile de gândire ce pot fi transmise în ciuda diversității lingvistice și socioculturale. Astfel, analiza comparativă a traducerilor textului biblic în cele două limbi ne oferă „posibilitatea de control al inovațiilor semantice” (Munteanu 2008: 10), „observarea unor schimbări și nuanțări subtile” (Munteanu 2008: 10), analizarea comportamentului și atitudinilor lingvistice ale traducătorilor, construirea imaginii denominativ în cele două limbi etc.

Lexicul versiunilor ortodoxe ale textului biblic în limbile română și mai ales cel în limba polonă nu a fost studiat până în prezent suficient și în mod

sistematic din perspectiva condiționărilor culturale și teologic-dogmatice. Astfel, cititorul este conștient de faptul că versiunile ortodoxe ale textului biblic sunt caracterizate de anumite particularități proprii și că aceste caracteristici le disting în mod evident de versiunile catolice sau de versiunile de altă confesiune ale textului biblic. În cadrul acestei lucrări îmi propun să studiez din perspectivă sincronică dinamica lexicului limbii polone moderne și a limbii române moderne în sfera traducerilor religioase românești și a celor poloneze din secolul al XXI-lea, având în vedere edițiile ortodoxe ale textelor biblice din cele două spații culturale. Prin urmare, menționăm încă de la început că intenția noastră de a aborda diversele aspecte ale interferenței lingvistice din perspectiva unei condiționări culturale și teologico-dogmatice are un caracter teleologic: textul biblic prin prisma tradiției biblice delimitate confesional, tradiția ecleziastică în sens strict – edițiile ortodoxe ale celor culturi.

În cadrul cercetării mele, mă poziționez în ipostaza de filolog, interpretând textele în funcție de obiectivele generale ale domeniului de cercetare, revenindu-le teologilor misiunea de a delimita confesional textele și de a „dezbate și sistematiza implicațiile de ordin dogmatic, canonic, ecleziologic sau în general teologic ale circulației și funcțiilor textelor Sfintei Scripturi, precum și a semnificațiilor eventualelor diferențe sau divergențe de opțiune în interpretarea unor pasaje scripturale” (Munteanu 2008: 14). Unul dintre elementele definitorii ale filologiei este caracterul interdisciplinar al acesteia, iar implicarea ei în cercetarea textului biblic nu necesită o delimitare de natură confesională și „este dată în mod necesar de caracterul obiectiv și istoric al suportului material al mesajului scriptural: limba (limbile) istorică (istorice) a comunității (comunităților)” (Munteanu 2008: 14).

Prezenta lucrare solicită o cercetare interdisciplinară (din perspectiva mitologiei, teologiei, folclorului) a subiectului și o analiză prin prisma mitologiei, a tradiției – creștine sau necreștine –, a numelui și a înfățișării diavolului, a reprezentării diavolului, a imaginii sale, a manifestărilor figurii sale, formelor, ipostazelor, identităților diavolului în imaginarul literar, biblic și paremiologic.

Corpusul analizat

Corpusul analizat în cadrul cercetării noastre este reprezentat de edițiile în limba polonă a versiunii ortodoxe a textului biblic – *Biblia Ekumeniczna to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Przekład Ekumeniczny z języków oryginalnych* (2018) (Wydawnictwa Towarzystwa Biblijnego w Polsce, Warszawa) și *Pismo Święte Nowego Testamentu. Ekumeniczny Przekład Przyjaciół* (2016) (Wydawnictwa M w Polsce, Kraków) – și de ediția în limba română a versiunii ortodoxe a textului biblic – *Biblia sau Sfânta Scriptură* (2008) (Editura Institutului Biblic de Misiune Ortodoxă, București).

În ceea ce privește ediția ecumenică în limba polonă, datorită faptului că Biserici de diferite tradiții creștine participă la această traducere, care recunosc diferitele canoane, traducerea s-a realizat în conformitate cu planul în care erau reglementate principiile de realizare – *Wytycznych do współpracy międzywyznaniowej w tłumaczeniu Biblii* (1987): fidelitatea față de textul

Conceptul de „rău” în cultura română și în cea poloneză. Studiu lingvistic asupra construirii, receptării și traducerii ideii de „rău” în versiunile ortodoxe ale *Noului Testament* în limbile română și polonă. Comportamente și atitudini traductologice

original; transmiterea conținutului în limba polonă înțeleasă de cititorul modern; specificul textelor biblice (structura lingvistică diferită, de exemplu). S-au aplicat o serie de principii de traducere, precum: evitarea relațiilor frazeologice de neînțeles, caracteristice limbii grecești; folosirea unor echivalente poloneze; s-a încercat limitarea numărului de propoziții lungi, care se găsesc adesea în textele biblice și înlocuirea lor cu propoziții mai scurte și mai inteligibile; preocuparea pentru evitarea termenilor arhaici sau care sunt de neînțeles pentru cititorul modern (nu au fost căutate, cu toate acestea, soluții prea avangardiste, preferând unele modernizări moderate, iar unele contexte nu permiteau, deoarece vizau cuvinte caracteristice unui gen particular al cărților biblice) (cf. *Biblia Ekumeniczna to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu z księgami deuterokanonicznymi. Przekład Ekumeniczny z języków oryginalnych, Słowo wstępne redakcji naukowej*). În cadrul întâlnirilor echipei pentru realizarea acestui proiect ecumenic, două discuții dominante concentrau atenția: să se realizeze o traducere ecumenică sau o ediție ecumenică? În urma discuțiilor, s-a optat pentru realizarea unei traduceri ecumenice.

Deoarece traducerea ecumenică este o traducere interconfesională, s-a adoptat principiul potrivit căruia textele vor conține doar informațiile istorice, geografice sau lingvistice necesare, fără comentarii teologice, care sunt extrem de dificil de angrenat într-o gamă atât de largă de reprezentanți ai diferitelor confesiuni.

Universaliiile limbajului

Atât comunitatea lingvistică românească, cât și cea poloneză își creează un sistem conceptual propriu, pe care îl verbalizează. Având în vedere concepția humboldtiană asupra problemei cum se manifestă limbajul în formele specifice care ne stau la dispoziție ca limbi istorice (limba română și limba polonă, în cazul nostru), limba „reprezintă în mod necesar și inevitabil mediul însuși în care omul ca individ, dar și comunitatea în ansamblul ei își configurează o concepție proprie despre lume” (Humboldt 2008: 11).

Conform concepției humboldtiene, „orice limbă trebuie descrisă din propriul său punct de vedere, evidențiindu-se atât diferențele dintre limbi” (Coșeriu 2009: 73), dar și analogiile de structură între sistemele lingvistice.

Într-un articol al lui Eugeniu Coșeriu, regăsim câteva idei ale lui Hegel asupra unui studiu al lui W. von Humboldt și care este, de fapt, o mică contribuție cu privire la domeniul lingvisticii contrastive și la teoria traducerii:

Contraزية direct firea lucrurilor cerința ca o expresie a limbii unui popor să fie redată printr-o expresie a limbii noastre și care să-i corespundă în totalitate. Un cuvânt al limbii noastre redă o anumită imagine *proprie* nouă despre acel obiect, și nu pe cea a celuilalt popor care nu numai că are o altă limbă, dar are și alte reprezentări. (*apud* Coșeriu 2009: 5)

Cu privire la aceeași problemă, Humboldt afirmă că „diferitele limbi sunt înțelese ca expresie a individualității fiecărui popor, orice limbă identificându-se cu însăși manifestarea fenomenală a spiritului comunității respective” (Humboldt 12).

Conceptul de „rău” în cultura română și în cea poloneză. Studiu lingvistic asupra construirii, receptării și traducerii ideii de „rău” în versiunile ortodoxe ale *Noului Testament* în limbile română și polonă. Comportamente și atitudini traductologice

Variantele ortodoxe ale traducerilor textului sacru în limba polonă sunt realizate conform principiului *reader-oriented* al lui Nida. Mai mult, se încearcă redarea formală și a conținutului conceptual al mesajului într-o limbă modernă, întrebuițată în prezent. Astfel, forma cea mai întrebuițată și mai cunoscută receptorilor are prioritate față de formele impuse de prestigiul literar sau de tradiția ecleziastică.

În ceea ce privește conceptul de „rău”, acesta este mult mai greu de definit, de descris. Conceptele care sunt mai ușor de definit sunt mai naturale, iar ele sunt fundamentale și prototipice. Revenind la identificarea și definirea conceptului de „rău”, psihologul american Eleanor Rosch specializat în psihologia cognitivă opinează că în ceea ce privește cunoașterea umană, aceasta se organizează după trăsăturile necesare și suficiente.

4. Conceptul de „rău” în cultura română și în cea poloneză. Denominarea răului

4.1. Numele răului

Denominațiile referitoare la conceptul de „rău” cunoscute în mentalitatea românească – *Diavol, Satana, Lucifer, Nefârțate, Drac* – fac referire la același referent:

Oprócz ogólnych i powszechnych terminów <<diabeł>> i <<demon>> księgi biblijne zawierają szereg imion własnych odnoszących się do złych duchów, np. Szatan, Lucyfer, Belzebub i Belial (względnie Beliar), chociaż żadne z tych czterech, z historycznego punktu widzenia, pierwotnie nie oznaczało diabła. Pokazano jużw jaki sposób Szatan, Lucyfer i Belzebub wyniesieni zostali do godności demonów przez piszących rabinów i Ojców Kościoła. Jeśli chodzi o słowo <<Belial>>, o ile nie jest ono wariantem <<Bel>> lub <<Baal>>, mogło zostać uosobione przez Septuagintę wskutek błędnego tłumaczenia tekstu hebrajskiego (2 Kor 6, 15), w którym oznacza bezbożność. (Rudwin 1999: 38)

Acest fapt este explicabil prin numeroarele suprapuneri de sens ce au fost produse foarte devreme. În acest sens, evocăm lucrarea *The Devil. A Mask, without a Face*, unde Luther Link cercetează în perspectivă diacronică primii doi denominatori, afirmând că „Satan is a Hebrew word that normally means adversary and nothing more. Sometimes he is a human being and sometimes a celestial figure. In the Old Testament Book of Job, Satan is a member of God`s Council. The Satan is a position, that of inspector or prosecutor” (Păduraru 2012: 38). Pentru a sprijini această afirmație, Link întrebuițează mostre din textele biblice (cu precădere din Vechiul Testament). În perioada testamentară, când evreii din Alexandria traduc în limba greacă Vechiul Testament, termenul *Satan* este tradus prin cuvântul *diabolos* (a cărui semnificație este aceea de „hulitor, defăimător, calumniator”):

Ogólny termin <<diabeł>> (ang. *devil*, franc. *diable*, niem. *Teufel*) na określenie złego ducha pochodzi z łac. *diabolus* (grec. *diabolos*), co znaczy <<oskarżyciel>>, <<napastnik>>, i w konsekwencji jest dokładnym tłumaczeniem w Septuagincie hebrajskiego słowa *satan*. (Rudwin 1999: 38)

Conceptul de „rău” în cultura română și în cea poloneză. Studiu lingvistic asupra construirii, receptării și traducerii ideii de „rău” în versiunile ortodoxe ale *Noului Testament* în limbile română și polonă. Comportamente și atitudini traductologice

Întrebuințând limba greacă sfinții apostoli Luca și Matei fac apel la termenul *diabolos*. În Sfintele Evanghelii ale lui Marcu și Ioan sunt întrebuințați ambii termeni, atât aramaicul *Satan* sau *Satanas*, cât și grecescul *Diabolos*, fără nici o deosebire. Forma *Diabolus* este folosită de către părinții latini, termenul fiind întrebuințat și în limbile europene ce-l vor prelua pe filieră latină (*diavol*, *devil*, *Teufel*, *diable* etc.) cu semnificația de *Satan*, dar și de *diabolos*. Prin urmare, sensul din prezent al cuvântului *Diavol* provine din alăturarea la nivelul semantic a celor două cuvinte din ebraică și greacă, de dinainte de pătrunderea pe teritoriul carpato-danubiano-pontic: „Zakres i różnorodność słów i zwrotów, synonimów i antonimów, obracających się wokół centralnego pojęcia lub idei, np. diaboliczności [...]” (Rudwin 1999: 38).

În ceea ce privește cuvântul *Lucifer*, Sfântul Augustin atrage atenția asupra faptului că el nu este echivoc sensului cuvântului *Diavol* întrucât cel de-al doilea termen indicând ipostaza deja alterată, căzută a celui dintâi. *Lucifer* reprezintă îngerul de lumină din ansamblul miturilor creștine, care, prin cădere, „suferă o redefinire de ordin ontologic” (Păduraru 2012: 39).

Din cele menționate anterior, se poate desprinde concluzia că cei trei termeni au fost achiziționați în urma influenței creștine. Termenul *Nefârtate* însă era întrebuințat în acest spațiu de mult timp. Învățătura creștină a schimbat sensul acestuia. Totuși, cu toate că termenul *Diavol* a fost achiziționat împreună cu religia creștină, în ceea ce privește credința populară, acesta va împrumuta nuanțe semnificative de la termenul *Nefârtate*.

În ceea ce privește termenul *drac*, folcloristul Petru Caraman opinează că deține două etape importante: una arhaică, unde termenul menține sensul etimologic de *dragon*, făcând referire la *șarpele fantastic de dimensiuni gigantic*, și perioada medievală, în care termenul primește influența creștinismului, iar locuitorii spațiului românesc vor identifica *Dracul*, ce era un element deja prezent în mentalul românesc, cu *Diavolul*, achiziție recentă din mitologia creștină:

Słowo <<demon>> (z łac. *daemonium*, *daemon*, grec. *dajmon*), czyli <<rozumny duch>>, pierwotnie posiadało pozytywną konotację. Oznaczało ono w pogańskiej Grecji życliwé bóstwo, lecz w krajach chrześcijańskich zaczęło oznaczać złą istotę. Demon Sokratesa, o którym mówi Platon, był jego dobrym duchem. Słowo <<demon>> było też powszechnie używane przez neoplatoników z Aleksandrii w znaczeniu dobrego ducha. Coleridge w *Rime of the Ancient Mariner* (1789) i Emerson w eseju *Demonology* podobnie używają słowa <<*daemon*>> jako określenia geniuszu. (Rudwin 1999: 38)

4.2. Chipul răului

Variația semantică, resemantizarea suferită de termenul *drac* presupune și transfigurări ale înfățișării, chipului sub care este reprezentat acesta:

Wiele z tych imion, wymyślonych dla diabłów, świadczy o ich dawniejszej wysokiej pozycji, czy to w Empireum, na Olimpie, czy w Asgardzie. Inne określenia demonów wywodzą się z ich charakteru, wyglądu, zajęcia lub miejsca zamieszkania. Tak więc np. Diabeł nazywany jest Starym Rogaczem albo Starym Włochaczem, albo Czarnym Czartem z racji swej rogatej, włochatej lub ogólnej charakterystyki. Wśród

Conceptul de „rău” în cultura română și în cea poloneză. Studiu lingvistic asupra construirii, receptării și traducerii ideii de „rău” în versiunile ortodoxe ale *Noului Testament* în limbile română și polonă. Comportamente și atitudini traductologice

wielu imion wskazujących na zajęcie można wymienić <<piekarza>>, z powodu tego, że Diabel wsadza przeklętych do pieca, albo *Brendly* (oznaczający w języku niemieckim <<palacza piecowego>>), z racji pilnowania pieców i utrzymywania ogonia w piekle. (Rudwin 1999: 39)

Astfel, din *șarpe uriaș*, prin influența masivă a creștinismului, *dracul* capătă trăsăturile fizice ale *țapului*, „cu copite și coarne, cu urechi mari de măgar și coadă, părös și cu ochi roșii” (Păduraru 2012: 39). În imaginarul românesc, această imagine domină mentalitatea românească, fapt ilustrat prin cei care pretind că l-au văzut („Dracii sunt negri, cu coadă, aripi de liliac, cu coarne, cu ochi albi, cu dinți și buze roșii, cu copite de capră și se prefac în fel de fel, ca să facă pozne, să sparie pe om” (Păduraru 2012: 40)) sau de pe reprezentările populare din mănăstirile românești (zidurile mănăstirilor Sucevița, Moldovița, Humor, Voroneț etc.). La mănăstirea Sucevița, *dracii* sunt reprezentanți cu coarne, gheare, diformi și hibridi: cu aripi negre, copite și coadă, chinuind oamenii căzuți în cursa lor. La mănăstirea Humor, *dracii* sunt negri, cu urechi mari și ascuțite de măgar, cu coadă, prezentând o fizionomie hibridă. La mănăstirea Voroneț, *demonii* sunt roșii, dar și negri, rânjetul lor lăsând să li se vadă dinții mari. *Satan* stă călare pe un balaur bicefal, asistat de toate animalele necurate: dragon, urs, vulpe, șarpe, porc etc.

Ceea ce trebuie menționat impetuos este faptul că raportul idee-imagine reprezintă un raport simbolic. Astfel, termenul *diabolos* este relaționat ideii de *dia-bolon* (cel care desparte, divide, împarte), fiind antonimul lui *symbolon* (a aduce împreună), imaginea sa neputând fi asociată cu ceva concret, ci fiind relaționat unui cumul de sensuri.

4.3. *Imaginea diavolului*

Wolfgang Iser în cartea sa intitulată *Actul lecturii* propune un tipar teoretic de construire a unei imagini literare. Astfel, având drept punct de plecare tradiția filosofică, cu reperele antice Platon și Aristotel, Iser remarcă între o imagine percepută, înregistrată – care este construită prin intermediul receptării ei prin mijlocirea simțurilor și „este integrată unui psihic cu mai multe <<locuri de primire>>, abia aici fiind întâmpinată de un număr de intenții” (Păduraru 2012: 89) – și o imagine închipuită, inventată, născocită – plăsmuită de către individul receptor, înregistrator și este restricționată în momentul contruirii ei de o schemă orientativă, cu rol în crearea imaginilor în conștiința receptoare. Dar actualizarea în conștiință a imaginilor imaginate se concretizează în urma asocierii mai multor elemente, scheme orientative, care se întâlnesc atât în textul literar, cât și în backgroundul individului receptor, cultura, configurația epocii acestuia. Imaginile plăsmuite se pot fi înfățișa în două ipostaze: ca deținând sau nu un echivalent în realitatea extralingvistic.

4.4. *Denominarea răului în limba română și polonă*

În ceea ce privește traducerea unor structuri lexicale și semantice din limba izvorului, influența modelului original asupra limbilor-țintă se pot

Conceptul de „rău” în cultura română și în cea poloneză. Studiu lingvistic asupra construirii, receptării și traducerii ideii de „rău” în versiunile ortodoxe ale *Noului Testament* în limbile română și polonă. Comportamente și atitudini traductologice

identifica anumite „paralelisme, identități sau neconcordanțe dintre sistemele celor două limbi” (Munteanu 2008: 52) supuse analizei.

Și a prins pe balaur, **șarpele cel vechi**, care este diavolul și satana, și l-a legat pe mii de ani. (BIBL. *Ap* 20, 2)

I schwycił Smoka, **Węża starodawnego**, którym jest diabeł i szatan, i związał go na tysiąc lat. (*B.E.*)

I pochwycił Smoka, **Węża starodawnego**, którym jest diabeł i szatan, i związał go na tysiąc lat. (*N.T.*)

În acest context, versiunile din limba polonă sunt identice cu cea din limba română.

Și au ca împărat al lor pe **îngerul adâncului**, al cărui nume, în evreiește, este Abaddon, iar în elinește are numele Apollion. (BIBL. *Ap* 9, 11)

Ma nad sobą króla, **anioła otchłani**, którego imię jego po hebrajsku brzmi Abaddon, a po grecku Apollyon. (*B.E.*)

Króla mają nad sobą, **anioła Czeluści**, a imię jego po hebrajsku Abaddon, a po grecku – Apollyon. (*N.T.*)

În *B.E.*, *otchłani* se traduce ca „abis”, fiind echivalentul lui *piekło* ‘iad’, iar în *N.T.*, *Czeluści* pare a fi mai apropiat de varianta din limba română (‘adâncime, abis’).

Fariseii însă, auzind, ziceau: Acesta nu scoate pe demoni decât cu Beelzebul, **căpetenia demonilor**. (BIBL. *Mt* 12, 24)

Gdy faryzeusze to usłyszeli, mówili: On wypędza demony mocą Beelzebuba, **władcy demonów**. (*B.E.*)

Usłyszawszy to, faryzeusze rzekli: - Ten wypędza demony nie inaczej jak tylko mocą Belzebuba wypędzam, **władcy demonów**. (*N.T.*)

În edițiile din limba polonă, **władcy** înseamnă ‘conducător’, asemănător din punct de vedere semantic cu formularea din limba română.

Iar unii dintre ei au zis: Cu Beelzebul, **căpetenia demonilor**, scoate pe demoni. (BIBL. *Lc* 11, 15)

Niektórzy z nich mówili: Wypędza demony mocą Beelzebuba, **władcy demonów**. (*B.E.*)

Ale niektórzy z nich rzekli: Belzebubem, **księciem demonów**, wyrzuca demony. (*N.T.*)

În *N.T.*, *księciem* înseamnă, de fapt, ‘prinț’, contextul din limba polonă îndepărtându-se de cel în limba română.

Și am auzit glas mare, în cer, zicând: Acum s-a făcut mântuirea și puterea și împărăția Dumnezeului nostru și stăpânirea Hristosului Său, căci aruncat a fost **pârâșul fraților noștri**, cel ce îi pâra pe ei înaintea Dumnezeului nostru, ziua și noaptea. (BIBL. *Ap* 12, 10)

I usłyszałem donośny głos w niebie jak mówił:/ Teraz nastąpi zbawienie i moc,/ i królowanie naszego Boga,/ i władza Jego Mesjasza,/ bo został strącony **oskarżyciel/ naszych braci**,/ który dniem i nocą oskarżał ich/ przed naszym Bogiem. (*B.E.*)

Conceptul de „rău” în cultura română și în cea poloneză. Studiu lingvistic asupra construirii, receptării și traducerii ideii de „rău” în versiunile ortodoxe ale *Noului Testament* în limbile română și polonă. Comportamente și atitudini traductologice

I usłyszałem głos donośny z nieba, mówiący:/ Teraz stało się zbawienie i moc,/ i Królestwo Boga naszego i władza/ Chrystusa Jego, bo zrzucony został **oskarżyciel braci naszych**,/ oskarżający ich przed Bogiem naszym dniem i nocą. (N.T.)

Nu voi mai vorbi multe cu voi, căci vine **stăpânitorul acestei lumi** și el nu are nimic în Mine. (BIBL. *In* 14, 30)

Niewiele już będę mówił z wami, nadchodzi bowiem **władca tego świata**. On nie ma nic do Mnie. (B.E.)

Niewiele już będę z wami rozmawiał, przychodzi bowiem **władca świata, ten**, który nie ma ze mną nic wspólnego. (N.T.)

Căci lupta noastră nu este împotriva trupului și a sângelui, ci împotriva începătoriilor, împotriva stăpânilor, împotriva **stăpânitorilor întunericului acestui veac**, împotriva **duhurilor răutății**, care sunt în văzduh. (BIBL. *Ef* 6, 12)

Nie walczymy bowiem przeciw krwi i ciału, ale przeciw zwierzchności i władzom, przeciw **władzom tego świata ciemności**, przeciw **duchowemu złu** na wyżynach niebieskich. (B.E.)

Albowiem walka nasza nie jest przeciw krwi i ciału, lecz przeciw zwierzchnościom, przeciw władzom, przeciw **władcom świata tej ciemności**, przeciw **duchom nieprawości** w przestworzach podniebnych. (N.T.)

Contextul „împotriva *duhurilor răutății*” este redat în N.T. prin construcția „*przeciw duchom nieprawości*”, iar *nieprawości* înseamnă ‘nelegiuire’, care se îndepărtează de redarea în limba română a aceluiași context.

Deci, de vreme ce pruncii s-au făcut părtași sângelui și trupului, în același fel și El S-a împărtășit de acestea, ca să surpe prin moartea Sa pe **cel ce are stăpânirea morții**, adică pe diavolul. (BIBL. *Evr* 2, 14)

Skoro więc dzieci stały się uczestnikami krwi i ciała, to i On także w nich uczestniczył, aby przez śmierć mógł pokonać **tego, który ma władzę nad śmiercią**, to jest diabła. (B.E.)

Ponieważ więc dzieci uczestniczą w krwi i ciele, to tym bardziej ma w nich udział On, aby przez śmierć zniszczyć **tego, który ma władzę śmiercią**, to jest diabła. (N.T.)

În care **Dumnezeul veacului acestuia** a orbit mințile necredincioșilor, ca să nu le lumineze lumina Evangheliei slavei lui Hristos, Care este chipul lui Dumnezeu. (BIBL. *2 Co* 4, 4)

dla niewierzących, których umysły zaślepił **bóg tego świata**, tak że nie dostrzegają blasku Ewangelii chwały Chrystusa, który jest obrazem Boga. (B.E.)

dla niewierzących, których umysły zaślepił **bóg tego świata**, tak że nie dostrzegają blasku Ewangelii chwały Chrystusa, który jest obrazem Boga. (N.T.)

Voi sunteți din tatăl vostru diavolul și vreți să faceți poftele tatălui vostru. El, de la început, a fost **ucigător de oameni** și nu a stat întru adevăr, pentru că nu este adevăr întru el. Când grăiește minciuna, grăiește dintru ale sale, căci este mincinos și **tatăl minciunii**. (BIBL. *In* 8, 44)

Waszym ojcem jest diabeł i chcecie spełniać żądze waszego ojca. Od początku był on **mordercą** i nie wytrwał w prawdzie, bo nie ma w nim prawdy. Kiedy kłamie, mówi od siebie, bo jest kłamcą i **ojcem kłamstwa**. (B.E.)

Wy z ojca diabła jesteście i żądzom ojca waszego chcecie czynić zadość. On od początku był **zabójcą** i nie ostał się w prawdzie, bo prawdy w nim nie ma. Gdy mówi kłamstwo, ze swego mówi, bo kłamcą jest i **ojcem kłamstwa**. (N.T.)

Conceptul de „rău” în cultura română și în cea poloneză. Studiu lingvistic asupra construirii, receptării și traducerii ideii de „rău” în versiunile ortodoxe ale *Noului Testament* în limbile română și polonă. Comportamente și atitudini traductologice

Structura analitică „*ucigător de oameni*” din *BIBL.* este redată în limba polonă în *B.E.* printr-un singur cuvânt: „*mordercą*”, care înseamnă ‘criminal, ucigaș’.

În care ați umblat mai înainte, potrivit veacului lumii acesteia, potrivit **stăpânitorului puterii văzduhului**, a duhului care lucrează acum în **fiii neascultării**. (*BIBL. Ef 2, 2*)

w których niegdys żyliście, postępując według zasad tego świata, **posłuszni władcy sił, który unoszą się w powietrzu**, duchowi, który teraz działa w **synach buntu**. (*B.E.*)

w których niegdys postępowaliście według zasad świata tego, **wzorując się na księciu mocy przestworzy**, duchu, który teraz działa w **synach nieposłuszeństwa**. (*N.T.*)

În *B.E.*, contextul din limba română „*fiii neascultării*” este redat prin structura „*w synach buntu*”, unde *buntu* înseamnă ‘răzvrătire’.

Fiți treji, privegheați. **Potrivnicul vostru, diavolul**, umblă, **răcnind ca un leu**, căutând pe cine să înghită. (*BIBL. 1 Ptr 5, 8*)

Bądźcie trzeźwi, czuwajcie! **Wasz przeciwnik, diabeł, jak lew ryczący** krąży i szuka, kogo pożreć. (*B.E.*)

Bądźcie trzeźwi, czuwajcie, **nieprzyjaciel wasz, diabeł jako lew ryczący** krąży, szukając, [kogo] by pożarł. (*N.T.*)

Dacă în *BIBL.* și în *B.E.* contextul în care este descris răul este redat la fel, în *N.T.* apare *nieprzyjaciel*, care înseamnă ‘neprieten’.

Concluzii

Studiul pe care l-am întreprins s-a dorit a fi o reflectare în tradiția textuală românească și poloneză a unor structuri neotestamentare într-un cadru confesional și cultural importante. Astfel, în cadrul analizei noastre ne-am concentrat atenția asupra formelor diferite de expresie pe care limba română și limba polonă le au pentru desemnarea aceleiași realități. Ne-am apropiat de textul neotestamentar cu o grilă de interpretare prealabilă, iar această perspectivă hermeneutică a impus o anumită interpretare.

BIBLIOGRAFIE

- Coțac 2015: Emanuel Coțac, *Determinări culturale și teologice în traducerea Noului Testament*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Coșeriu 2009: Eugen Coșeriu, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Antologie, argument și note de Dorel Fînar, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
- Frâncu 2016: Constantin Frâncu, *Curente, școli, direcții și tendințe în lingvistica modernă*, Iași, Casa Editorială Demiurg PLUS.
- Humboldt 2008: von Wilhelm Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, versiune românească, introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie și indici de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas.

Conceptul de „rău” în cultura română și în cea poloneză. Studiu lingvistic asupra construirii, receptării și traducerii ideii de „rău” în versiunile ortodoxe ale *Noului Testament* în limbile română și polonă. Comportamente și atitudini traductologice

Munteanu 2008: Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, București, Editura Humanitas.

Păduraru 2012: Mircea Păduraru, *Reprezentarea diavolului în imaginarul literar românesc*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

Rudwin 1999: Maximilian Rudwin, *Diabeł w legendzie i literaturze*, Przełożył Jacek Illg, Kraków, Wydawnictwo Znak.

Sigle:

B.E. 2018 = *Biblia Ekumeniczna to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Przekład Ekumeniczny z języków oryginalnych*, Warszawa, Wydawnictwa Towarzystwa Biblijnego w Polsce.

BIBL. 2015 = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Editura Institutului Biblic de Misiune Ortodoxă.

N.T. 2016 = *Pismo Święte Nowego Testamentu. Ekumeniczny Przekład Przyjaciół*, Kraków, Wydawnictwa M w Polsce.